

A kutatás eredményeinek összefoglalása
(*A nemzeti művelődés esélyei az egységesülő világban,*
NI 62 188
Témavezető: Dr. Szegedy-Maszák Mihály)

Vajon mi lehet a sorsa a nemzeti művelődésnek egy egységesülő világban, és mi lehet a szerepe a jövőben? Ezek azok a kérdések, amelyek immáron három és fél évvel ez előtt kutatásainkat újtára indították. Főként arra voltunk kíváncsiak, hogy az általunk egységesülésként felfogott jelenségek csoportja, mennyiben határozza meg és formálja át kulturális régióknak a manapság globalizációnak nevezett történésekre adott válaszait. Ennek érdekében azt feltételeztük, hogy az egységesülés és a globalizáció fogalma nem feltétlenül azonosítható egymással. Az első egy nemzet kulturális logikájában bizonyos értelemben mindig is megvolt (lásd a soknemzetiségű államok többségi társadalmának a viszonyát a területén élő etnikai kisebbségek vonatkozásában, pl. Magyarország vagy a Habsburg-Magyar Monarchia), míg a második esetben a 20. és 21. században lezajló olyan átalakulásokról beszélhetünk, amelyek elsőként a világ nyugati részén éreztették hatásukat. Éppen ez utóbbi miatt, mire a kelet-közép-európai államok többsége a múlt század kilencvenes éveitől kezdődően valóban szembesülni kényszerült a térségét érintő ilyen jellegű kihívásokkal, a nyugati társadalom- és közgazdaságtudomány nagytöbbsége már létrehozta az átalakulásokra adott magyarázatait, amelyeknek a kritikátlan elfogadása nyilvánvalóan azzal a veszéllyel járt volna a kutatás kezdetén, hogy figyelmen kívül hagyjuk a régióra jellemző művelődési sajátosságokat. Így például ha a világ nyugati fele számára az egységesülés – az országhatárokon egyre inkább átívelő piaci érdekek és a 20. század hatvanas éveitől lezajló hírközlési forradalom következtében – elsősorban a nemzeti önazonosság kitörlésével járt, akkor ugyanez az átalakulás egészen mást jelentett és jelent ma is Európának azon a felén, ahol a kommunista ideológia internacionalista elképzelései miatt a nemzet mibenlétét firtató kérdések hosszú ideig csak rendkívül korlátozott mértékben voltak feltehetőek. Talán nem túlzás azt állítani, hogy míg bizonyos értelemben ez utóbbi államoknak egyszerre kellett szembenézniük a fogyasztás egész világot behálózó, éppen módosuló keretivel, addig ezzel egy időben gondot kellett fordítaniuk nemzeti önképük ismételt kiformálására is, ami az egyik esetben alig jelentett többet a már létező hagyományok felelevenítésénél, sok esetben viszont a nemzeti önrendelkezés egészen új képleteinek a kialakulásával járt (lásd az egykori Jugoszlávia utódállamait, vagy a mai Szlovákiát). Elmondható tehát, hogy a Habermas által „poszt nemzetinek” nevezett állapot, amelyhez nem kevés aggodalom társult a nemzeti önkép

elvesztését féltő nyugati gondolkodás részéről, így azért lehetett kiváló kutatási terep Kelet-Közép-Európa vonatkozásában, mert ezek a kultúrák már eleve a globalizálódó világ függvényében hozták létre / alkották újra önazonosságukat, s ennek köszönhetően gyakorlati megoldásokkal szolgálhatnak arra nézvést, hogy mi őrizhető meg és mi marad egyáltalán továbbfolytatható a nemzeti hagyományokból.

A vizsgálat első évében ezért munkánk elsősorban azoknak a hazai művelődési jelenségeknek az összegyűjtésére irányult, amelyek az elmúlt kétszáz évben valamilyen formában kapcsolatba voltak hozhatóak a nemzeti hagyományt érintő egységesülési folyamatokkal. Észszerűnek azt tartottuk, ha a kutatás határait a modern értelemben vett nemzet fogalmának 18. és 19. századi kialakulásánál jelöljük ki, hiszen ez az az alaphelyzet, amely vagy a legérzékenyebben reagált az illető jelenségekre, vagy ami miatt a nemzeti, kulturális kolonizáció más formációkat elnyomni akaró különféle hatásai az adott korban életbe léptek (pl. nemzeti kisebbségek). Eközben azt sem hagyhattuk figyelmen kívül, hogy a nemzetről vagy a nemzetben való gondolkodás nagyjából egybeesett a kultúrán belül a különböző tudománysszakok elkülönülésével: ekkor jött létre a maihoz sokban hasonlító szépirodalom fogalma, vagy alakult ki az önállóan tekinthető történettudomány az egyre inkább hozzá tartozó speciális szaktudásnak köszönhetően. Mivel a térségre jellemző módon a humán műveltség itthoni kibontakozása mindig is nagyban összefüggött a nemzeti önrendelkezés vagy önazonosság kérdéseivel, ezért szintén ügyelnünk kellett az ekkoriban felbukkanó különböző politikai beszédmódokra, illetőleg azoknak a társművészeteknek a megjelenésére, amelyeket bár a 19. század legelején még rendszerint alárendelve helyeztek el az irodalom vezető médiumához képest, ennek ellenére jelentős szerepet játszottak a nemzetről alkotott képünk kialakításában. Az irodalom és a színház tárgyköre mellett ezért került sor többek között a nemzeti tánc, zene, öltözködés, vagy például a divat és eredetiség fogalmának a vizsgálatára.

A kutatócsoport minden tagja részt vett az anyag majd egy évig tartó kiválasztásában. Ennek során megpróbáltuk a lehető legnagyobb mértékben áttekinteni az időszak ismert és kevésbé ismert kiadványait, egészen 1817-től, a Tudományos Gyűjtemény első számától kezdve 1992-ig, a rendszerváltást követő harmadik évig bezárólag. Ám végül az a döntés született, hogy főként csak olyan szövegeket fogunk közölni készülő kötetünkben, amelyeket első megjelenésük óta valamilyen oknál fogva nem publikáltak újra, de ugyanakkor jelentősek voltak (akár azért, mert rendszeres hivatkozásait képezték a szakirodalomnak) vagy lehettek a hazai társadalomtudományok számára.

A közös munka eredményeként megszülető kötetben (*Nemzeti művelődések az egységesülő világban*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály és ZÁKÁNY TÓTH Péter, Bp., Ráció, 2007) a szövegek időrendi sorrendben követik egymást, azzal a megfontolással, hogy minden időszakból a lehető legtöbb tudományterület és az irodalom mellett a társművészetek is képviselve legyenek. Így reményeink szerint nemcsak arra nyílik lehetősége az olvasónak, hogy áttekintse a nemzetről alkotott gondolkodás egységesülésre adott, koronként változó válaszait, de egyidejűleg arra is, hogy összehasonlítsa egymással a műveltség részét képező különböző művészeti ágaknak ebben a folyamatban betöltött szerepét. Amennyiben ez azt jelenti, hogy a nemzeti önazonosság felépítésében a különböző műveltségterületek egymáshoz képest szakaszosan más és más hangsúllyal vannak jelen, akár úgy, hogy az éppen megerősödő – korszerűtlennek minősítve és leváltva a régit – átveszi annak korábban betöltött vezető helyét, akkor az egységesülés nem pusztán a nemzeti lét nagyobb összefüggéseiben következhet be. Azokban az esetekben, ha mondjuk a zene képviselői a nemzeti nyelv természetes hanglejtésének zenévé fokozásával képzelik el művészetük kialakítását (Kodály), vagy épp fordítva, a költők a magyar dal jellemzőit vélik felfedezni a magyar vers ritmusában (Arany), egyaránt olyan jelenségekkel van dolgunk, amikor az egyik művészeti ág alkotói egy, az általuk művelt területtől akár teljesen eltérő, idegen „nyelvi közeg” mintájára hozzák létre a művészetükre jellemző reprezentatív szabályokat. Mindkét esetben beszélhetünk egy bizonyos fajta egységesülésről, amely nem kultúra és kultúra között zajlik le, hanem egyetlen kultúrán belül. Mint ahogy nem szabad elfelejteni azt sem, hogy Kodály és valószínűleg már Arany János is azért fordult a nemzeti mivolt autochton jellegének a kereséséhez, mert kultúrájukat már ekkor valamilyen kihívás érte az egységesülő világ felől.¹

Ebből a szempontból különösen érdekes lehet, hogy mikor melyik művészet a meghatározó a nemzeti önazonosság kiépítésének változó időszakában. Ha feltételezzük, hogy a nemzeti önkép egészén belül a változó hangsúlyok az egységesülés különböző hatásaira való különböző ellenhatásként jöttek létre, akkor valószínűleg sokkal helyesebb, ha korszakokat állapítunk meg a fogalom történetében, és nem törekszünk olyan átfogó meghatározásokra, amelyek valamilyen jelenség-együttes kizárólagosságának a megállapításával próbálja körülírni a változás mibenlétét. Innen nézve például a 19. század kezdetén még egyértelműen a szó művészetén alapuló irodalom képviselte a nemzeti önazonosságot, egészen odáig menően, hogy amikor az 1860-as években a nemzeti

¹ Nem véletlen, hogy Arany gyakorlatilag egész életében viaskodott azzal a nehézséggel, hogy nem „chimaera-e” a népeposz gondolata, hiszen már az ő idejében sem voltak élők azok a hagyományok, amelyek az eposz befogadásához, illetve elfogadásához szükséges bázist egyáltalán megteremthették volna.

öltözködés vonatkozásában divat és eredetiség fogalmának a mérlegelésére került sor, nehezen eldönthető, vajon az említett cikkek írói nem az irodalom területéről kölcsönzött szótár segítségével ragadják-e meg a nevezett jelenséget. Annál is inkább, mivel éppen ekkoriban zajlik a szorosabb értelemben vett művészeti kritikának az a Gyulaiék által képviselt törekvése, hogy Liszniai Kálmán költészetének Petőfi-epigoná váló leminősítésével meghatározhassák a magyar irodalmi népiesség valódinak érzett tartalmát (*A legújabb magyar líra*). Ami Gyulaiék számára tehát még azért jelenthetett gondot, hogy a kritikus normájukat megalapozó Petőfi költészetéhez képest a *Palóc dalok* szerzőjének egyébként teljesen eltérő, de ugyanakkor rendkívül népszerű irányzatát mutathassák be kevésbé értékesként az előbbi teljesítményhez mérve,² addig az olyan íróknak, mint Dr. Oroszhegyi Józsa vagy Rákosi László az öltözködés szempontjából már az okoz kifejezett nehézséget, hogy megállapítsák: ki az, aki a hagyományoknak megfelelően, azokból táplálkozva hordja a nemzeti viseletet, és ki az, aki pusztán divatból. Miközben nyilvánvalóan ez az egyik olyan pillanat, amikor a magyar művelődés történetében világosan kitapinthatóvá válik az eredetiség fogalmának kapcsán, hogy annak kialakítói milyen kulturális érdekek mentén képzeltek el a nemzeti hagyományokat jellemző természetiséget, eközben arról sem szabad elfelejtkeznünk, hogy Oroszhegyi és Rákosi az abszolutizmus végén talán nem véletlenül kényszerül ruházkodásról beszélni. Az általuk adott magyarázat ennek megfelelően úgy is értelmezhető, hogy a divatos vagy eredeti öltözékekkel kapcsolatos érveikben valójában a nemzeti költészet nyelvének milyenségéről, az ott alkalmazható költői képek jellegéről (allegória és szimbólum) esik szó, amit szerzőik azért kényszerültek ezen a módon kifejezni, mert így védekeztek az általuk elnyomónak érzett hatalommal szemben. Míg tehát egyfelől az adott kultúrán belül az egységesülés folyamata a művelődés különböző területei között zajlik le (akár az irodalom egymásutánosságának az összefüggésében, mint történt ez Petőfinél és Lisznainál; akár az irodalom és a divatszakma viszonylatában), addig ugyanez a jelenség már egységében állítható harcban a nemzeti létet egészében fenyegető kultúra és kultúra közötti konfliktusok átfogóbb típusú magyarázatai kapcsán.

Ehhez képest Határ Győzőnek a brüsszeli Corvina Kör ülésén 1986. januárjában elhangzó előadásában (*A nemzeti hamistudat*) feltett kérdései, hogy egyáltalán mik az esélyei a nemzetközi olvasótábor irodalmunk felé való fordulásának, viszont már sokkal inkább arról vallanak, hogy az irodalom médiuma ekkorra már nem tudja felvállalni a nemzeti önkép hiteles képviselőjét. Határ szerint a magyar írók művei fordításban teljesen érdektelenné

² SZILÁGYI Márton, *Liszniai Kálmán: Egy 19. századi életpálya társadalomtörténeti tanulságai*, Bp., Argumentum, 2001, 84–85.

válnak, míg, tegyük hozzá, például a magyar zene nemzetközi népszerűsítését végző Bartók mellett, aki Amerikában alkotta meg életművének egy tekintélyes részét, sokat tettek olyan szerzők is, mint Haydn vagy Brahms, akik származásukat tekintve pedig egyáltalán nem voltak még csak magyarországiaknak sem mondhatók. Mindez arra figyelmeztet, hogy az egységesülés fogalmának meghatározása korántsem állandó, hanem, különösen történelmi szempontból nézve, korról korra változik, és a társadalomtudós pontosan emiatt nem kerülheti el múltjának megismerését.

A második évben a megelőző időszak anyaggyűjtése és elrendezése alatt szerzett ismereteinket megpróbáltuk egy olyan nemzetközi konferencia keretei között párbeszédbe állítani, ahová meghívtuk a kérdés jelentős hazai és határon túli szakembereit. A kétnapos tanácskozásra 2007. november 30-án és december 1-én került sor az Országos Széchényi Könyvtárban, illetve az Eötvös Loránd Tudományegyetem Múzeum körüli épületeiben, és olyan témák mentén épült fel, mint a *Vallások és az egységesülés, az Információáramlás és egységesülés, A kommunikáció és műfajai, Divat és eredetiség, A nemzet politikai ideológiái, Nemzeti egységesülés és kisebbségek, Új/régi Európa, Új identitáspolitika, A különböző művészeti ágak és az egységesülés, A fordítás, Könyv vs. digitális kultúra*. Az ott elhangzó problémák társadalmi súlyára való tekintettel, arra törekedtünk, hogy a lehető legszélesebb nyilvánosságot bevonjuk a kezdeményezésbe. Ennek érdekében több alkalommal hirdetésekkel tettünk közzé a magyar köztelevízióban; a pályázat témavezetője egy, az eseménnyel kapcsolatos beszélgetésen vett részt a Duna TV egyik műsorában, ahol az addigra megjelent előző kötet (lásd fent) szintén bemutatásra került; illetőleg megpróbáltuk a hazai üzleti, valamint a civil és állami élet olyan jeles képviselőinek a támogatását is megszerezni, akik nélkül biztosan nem tudtuk volna a kellő színvonalon lebonyolítani a rendezvényt (Béres Gyógyszergyár Zrt., Magyar Állami Nyomda Nyrt., Magyar Televízió, Duna Televízió, Magyar UNESCO Bizottság, Országos Széchényi Könyvtár, Nemzetközi Komparatiztikai Társaság, és magukat megnevezni nem kívánó vállalkozók).

Emellett az ülészek szerkezetét úgy alakítottuk ki, hogy az érdeklődők számára megfelelő alkalom kínálkozhasson a bekapcsolódásra. Ezért döntöttünk úgy, hogy az első napi plenáris ülészekon hangozzanak el azok az előadások, amelyek kijelölhetik a vita lehetséges kereteit. Ezen nem csupán egy-egy szakterület tudományos képviselői voltak jelen (Debreczeni Attila, Gergely András, Györfly Miklós, György Péter, Hadas Miklós, Horváth Iván, Hózsa Éva, Pléh Csaba, S. Varga Pál), hanem a magyarországi történelmi egyházak intézményes képviselői (Kiss Ulrich jezsuita szerzetes, Feldmájer Péter, a MAZSIHISZ elnöke és Zsengellér József protestáns részről). A következő napon viszont már egymással

részben párhuzamosan futó munkacsoportok keretében adtunk teret a felvetődő kérdések megbeszélésének, az előző napi előadók elnökletével és legalább két vitaindító referátum megtartásával (a konferencia részletes programját és az előadásoknak a résztvevők által készített, rövid szinopszisát lásd a beszámoló végén). Az azóta elkészült előadások szerkesztett változata az idei év legvégén, vagy a jövő év legelején jelenik meg a Napkút Kiadónál (*Nemzeti művelődés – egységesülő világ*, szerk. SCHEIBNER Tamás, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, ZÁKÁNY TÓTH Péter és VINCZE Ferenc. – a nyomdaköltségek háttérét megteremtő támogatási kérelem elbírálása a zárójelentés készítésének az idején még folyamatban volt), amely a három és féléves kutatás összegezeként is felfogható.

A konferencia ugyanakkor kiváló alkalmat nyújtott arra, hogy a kutatócsoport régi és új tagjai bemutassák a szakterületükhöz szorosabban kötődő vizsgálódások eredményeit:³

1. Peremiczky Szilvia tanulmányában a zsidó-keresztény kultúra és multikulturalizmus viszonyának a kérdéseit járja körül. A szerző szerint a nyugati multikulturalizmus modellje az egymás mellett békében, de legalábbis egymás kölcsönös elfogadásában élő vallások, etnikumok, kultúrák ideájára épül. A reformáció és az ellenreformáció véres háborúi után született meg az az állammodell, amely fokozatosan elválasztotta az államot és az egyházat, és először a keresztény felekezeteket, majd a zsidóságot is bevonva a rendszerbe, az állampolgárság, és az államhoz fűződő lojalitás követelményeit a felekezethez tartozás fölé emelte, míg végül a világi állam a vallást a privát szféra kereteiben szorította vissza. A második világháború iszonyata különösen érzékennyé tette a nyugati társadalmakat az etnikai és vallási alapú megkülönböztetéssel szemben.

A zsidó-keresztény és görög-római alapon megszülető, a reneszánsz, a reformáció és a felvilágosodás által formált modellbe a 18-19. században nemcsak a keresztény egyházaknak, hanem a zsidóságnak is be kellett illeszkednie, cserébe az emancipációért. Ez a folyamat sem a keresztény, sem a zsidó felekezetek számára nem zajlott zökkenőmentesen, hiszen a vallási törvényeket is hozzá kellett igazítani a modern kor kihívásaihoz, és ezt másként képelték a különféle irányzatok.

Ebbe a keretbe érkeztek meg a 20. század második felében azok a zsidó-keresztény kultúrától független ázsiai, afrikai bevándorlók, akiknek saját kulturális-vallási hagyományai nem tudták értelmezni sem a nemzetállam, sem a vallástól független állam fogalmát. Ekkor derült ki, hogy az egységesülő Európa, az európaiság és a multikulturalizmus modellje nincs felkészülve olyan közösségek integrálására, amelyek nem az imént vázolt módon fejlődtek ki,

³ Az alábbiakban csak a kutatócsoport OTKA által támogatott tagjainak kutatási összefoglalóját közöljük, amelyek tanulmány formájában megjelennek a fent említett kötetben.

ezért identitásukat más elemek határozzák meg, valamint *egyén és vallás, vallás és állam*, illetve *egyén és állam* viszonya más alapokon nyugszik. A helyzetet tovább bonyolítja az egyéni jogok és a politikai korrektség közötti feszültség, a gyarmatosító múlt, illetve a holokauszt miatti lelkifurdalás, önvizsgálat, valamint az európai identitás válsága.

Demográfiai okokból a problémák elsősorban az iszlám európai jelenlétével kapcsolatban jelentkeznek, aminek egyik oka, hogy az iszlám eltérően határozza meg *egyén és vallás, vallás és állam, illetve egyén és állam* viszonyát. Az iszlám nemzetfogalom, identitás alapja az *umma* (أمة), azaz az (iszlám) nemzet fogalma, amelybe minden egyes muzulmán beletartozik, akár arab, akár perzsa, afroamerikai vagy más nemzetiségű. Ideális esetben nincsen több állam, nincsen több nemzet, legfeljebb a szupranacionális szint mellett létezik egy szubnacionális szint, a szűkebb lokális, és/vagy a törzsi, nagycsaládi keretek által behatárolva. Természetesen ez a fajta ideális egység soha nem létezett, még akkor sem, amikor viszonylag nagyobb, összefüggő területek tartoztak egy-egy kalifátus alá. A nem iszlám kisebbségek jogi státuszának rendezésére kompromisszumként született az úgynevezett *dhimma*-rendszer (دِمَّة), amely Omar kalifa törvényei alapján a *Könyv népeire*, az „*ahl al-kitab*” (أهل الكتاب), tehát a keresztényekre és a zsidókra terjed ki, illetve egyes időszakokban taktikai okokból a zoroaszteriánusokra és a hindukra. Magas adóért, és alávetettségük elfogadásáért cserébe gyakorolhatják vallásukat, az uralkodó (kalifa) védelmében részesülnek és erőszakkal nem téríthetők át.

Gyakorlati szempontból az európai világ iszlám kisebbségeinek integrációját két fő ok nehezíti meg: egyén és közösség viszonyának eltérő szabályozása. Az iszlám gondolkodás az individuummal szemben a kollektívet helyezi magasabb szintre, és a *dhimma*-rendszer is a közösség és nem az egyén jogain alapul. Az európai társadalmi fejlődés, így a multikulturalizmus is az egyén jogait a kollektív jogok fölé helyezi, az államot mint kollektívumot pedig a vallási közösség fölé. A másik probléma, hogy az iszlám gondolkodásban történelmi okokból nincsen kidolgozott rendszer arra az esetre, ha muzulmánok kerülnek kisebbségbe, mert a muzulmánoknak elvileg harcolniuk kellene, hogy az adott ország is muzulmánvá váljon, ahogyan időnként egy-egy szélsőséges vallási vezető ezt ki is jelenti.

A nem a zsidó-keresztény kultúrkörhöz tartozó közösségek európai integrációja elképzelhetetlen anélkül, hogy újra meg ne határoznánk a multikulturalizmus kereteit, de maguknak a közösségeknek maguknak is újra kell gondolniuk saját viszonyukat. A két folyamatnak együtt kell kialakítani azt a keretet, ami lehetővé teszi a muzulmán és más közösségek integrációját.

2. Varga Tünde azóta tanulmány formájában is elkészült előadásában egyfelől a tömegkultúra és az általában vett kultúra fogalmának a problematikusságát járta körül, másfelől a nemzeti kultúrának a mai globális médiavilágban való értelmezhetőségének a kérdését. Szerinte a tömegkultúra minden mai meghatározásában foglalt ilyen látszat ellenére sem új jelenség, mivel már Arisztotelész a *Politikában*, Szent Ágoston a *Vallomásokban* vagy éppen Addison a *The Tatler* vagy a *Spectator* hasábjain használta a fogalmat. Ekkoriban általában a vulgáris [*vulgus*], azaz népi a főrangúval, vagy a populáris [*populus*], azaz tömegek által kedvelt állt szemben az ettől eltérővel. A mai értelemben vett tömegkultúra kialakulása azonban a kulturális termékek nagy számú, ipari méretű 19. századi előállításával veszi a kezdetét, ami aligha választható el a sajtótermékek ekkoriban igen jövedelmező, a kultúrát népszerűsíteni kívánó piacától. Ugyanakkor a fogalom e viszonylag egyértelmű, időbeli szakaszolása ellenére is azért marad némileg problematikus, mert a kultúrafogyasztás szempontjából egyáltalán nem mindegy, hogy mit tekintünk tömegnek, illetőleg hogy milyen földrajzi, illetve időbeli határokat szabunk a meghatározásnak. Már csak azért sem, mert a középkori szekuláris kultúra feltehetően szintén nagy számú hallgatóságnak örvendett, míg a 19. századi folyóiratokat elsősorban vásárló publikum társadalmi heterogenitása ugyancsak meglehetősen magas volt: a középosztályt éppúgy magába foglalta, mint a század vége felé egyre nagyobb vásárlóerővel rendelkező munkásosztályt (ez utóbbi alatt értve a kézműveseket, a kereskedőket, és az ipari munkásokat egyaránt). Ráadásul az idesorolt munkák már valószínűleg ekkor rendelkeztek olyan kulturális dinamizmussal, amely az elit értékrendjét sem hagyta érintetlenül.

Mivel a ma értékrendjének alacsony és magas kultúráról szőtt elképzelései leginkább a 19. századi művészetelmélet elképzeléseiben gyökereznek, ezért elsősorban az különbözteti meg a jelen helyzetet az elődeiétől, hogy a jelenségek közötti tiszta elhatárolás kérdései korunkra rendkívül problematikussá váltak. Például a globális médiavilág sajátosságainak köszönhetően egyrészt szinte bárki számára, bárhol és majdhogynem egy időben elérhetőek a különféle alkotások, lehetőséget kínálva a nemzeti kultúrán átívelő közös kezdeményezések megvalósítására. Másfelől ugyanezek a projektek a tömeg- és az elitkultúra, valamint a műfajok közötti határátlépéseket szorgalmazzák. A tanulmány második része ennek a szempontnak a körüljárására tesz kísérletet, egyidejűleg felhívva a figyelmet, hogy a kultúra átrendeződésével együtt járó alapvető változások nem feltétlenül vezetnek az „elit” nézőpontjának a teljes eltűnéséhez.

Ennek példaként mutatható be a Tate Tracks néven futó, a tanulmányban szemlézett projekt, amely sajátos módon, az internet virtuális múzeumán keresztül kiállított

képzőművészeti klasszikusok, és a hozzájuk rendelt, különböző népszerű együttesek által kifejezetten erre az alkalomra szerzett zenéjén keresztül feleleveníti a wagneri Gesamtkunstwerk romantikus hagyományát. Miközben az ilyen kezdeményezésekben kétségtelenül eltűnhet a tömegkultúrától való különválást hangsúlyozó intézmény épületének az autoritása, egyidejűleg egy olyan művészeti forma jön létre, amely egyszerre népszerű és elit. Ennek bizonyítéka, hogy bár az ilyen projekt valóban nem tart távolságot a tömegkultúrától, amennyiben egy lényegét tekintve tetszés szerint sokszorosítható műfaj találkozik a klasszikusok időtállóságával, ezzel egyidőben ez utóbbi mégis csak a műalkotások autoritása által nyer egy bizonyos magasabb értéket. Hasonló módon Jonathan Glazer 2006-ban Cannes-i Arany oroszlán díjas Stella Artois reklámjához, amely Liszt *Magyar rapszódia*ját felhasználva és Breughel téli tájképeinek a hangulatát felidézve a film fekete-fehér „színeivel”, már nem az áru hasznosságának az illúzióján dolgozik, hanem sokkal inkább egy imázst próbál eladni. Míg tehát az elitista megközelítéssel szemben ezeknél a munkáknál a közönség ízlése már nem játszik elengedhetetlen szerepet, csakúgy, mint a megfelelően megválasztott médium, a tömeges terjeszthetőség, az autentikusság, de még az individuális művész-zseni mítosza sem, ennek ellenére (igaz más és más oldalról) felmutatnak valamit a „képzelőerő gyönyöreiből” (Addison).

3. Tóth Péter Jókai egyik művének, *A varchonitáknak* a szöveghagyományán keresztül vizsgálja a 19. század 50-es éveitől nálunk is meghonosodó tárcaregény műfaját. Arra a következtetésre jut, hogy egyrészt a hírlapi publikáció jogi feltételei eleve nem teszik lehetővé az individuális művész-zseni fogalmának Jókai művészetéhez való kötődését, amennyiben a korabeli cenzúra rendszernek a nyomtatványok megjelenésében alkalmazott felelősség-megosztási gyakorlata miatt a művekért tanúsítható jogi felelősségvállalásban egyaránt osztozik a szerző mellett a kiadó, a szedő, a nyomdász és a szerkesztő. Másfelől pedig a hírlapi publikáció számára készült irodalmi művek készítőjének már e művek előállításánál számolnia kell a folyóiratok technikai paramétereivel. A szerzőnek úgy kell létrehoznia az aznapi számban megjelenő regényének a folytatását, hogy annak jellegét a tárcarovat méretei és befogadásának a jellegzetességei határozzák meg.

Csak hogy amíg ezen a módon Jókai kéziratjai egyre inkább a nyomtatott hordozó tulajdonságait öltik magukra, addig az 50-es években keletkezett szerződésai arról vallanak, hogy az adott műről szóló, annak végső terjedelmét meghatározó szövegből a kontraktus megkötésének a pillanatában még egyetlen sorral sincs kész. Ez utóbbira egyébként azért van szükség, mert a kiadók ezáltal védik magukat attól a fiaskótól, hogy az író még azt megelőzően otthagya a vállalkozást, mielőtt az egész művet befejezhette volna. Az ilyen

kettős helyzetnek köszönhetően viszont létrejön az irodalmi munka olyan feltétele, amely már nem feladatorientált, mint mondjuk Kemény Zsigmondnál, hanem a naponkénti norma teljesítése és az erre fordított idő mértékegységével mérhető.

Ugyanez a helyzet figyelhető meg Magyarországon a 19. század közepétől kezdődően a nyilvánosság szerkezetében tapasztalható átalakulás jellegében is. Kemény Zsigmond például azért tartja fontosnak, hogy az ekkoriban fellendülő regénykonjunktúra egész estétet betöltő olvasmányokat teremtsen a magasabb körökből érkezők vagy éppen a nők számára, mert vagyoni helyzetük vagy társadalmi állásuknál fogva ez az a szociológiailag jól körülhatárolható csoport, akik még kellő mennyiségű idővel rendelkeznek a nagyobb lélegzetű művek befogadásához (*Szellemi tér*). Innen nézve a folyóiratok és könyvek olvasóját elsősorban a művészetpártolásra fordított vagy fordítható idő tekintetében választhatjuk el egymástól, amely ugyanannak az időfogalomnak a társadalmi különbségekből adódó eltérő érzékeléséből ered. Amikor azonban Gyulai Pál majd a 60-as évektől kezdődően megjelenti a Kemény és Jókai szembeállítását elvégző, az irodalom „igényes” és „igénytelen” változataként bemutató tanulmányait, már nem beszél a két fajta olvasási mód szociológiai geneziséről. Ezek a kritikák ezért úgy is szemlélhetők, amelyekben az egyébként társadalmi vonatkozásában nagyon is meghatározott elit nézőpontja elnyeri a művészetértés játékszabályainak egyre inkább egyetemessé váló horizontját, és így ennek köszönhetően létrejönnek az elit- és tömegkultúra mai napig használt fogalmának „egyetemes” ismérvei.

4. Vincze Ferenc tanulmánya a Románia területén létező/létezett német irodalmak megnevezéseit járja körül, különös tekintettel ezek változásaira.

Amikor a német irodalomtudomány az 1945 és 1990 között Románia területén íródo német nyelvű irodalomról beszél, elsősorban a „romániai német irodalom” (rumäniendeutsch) kifejezést használja. Teszi ezt annak tudatában és arra reflektálva, hogy a nem Németországban létrejövő német irodalom a történelem folyamán és az irodalomtörténet-írás története során minduntalan ki volt téve különböző – a legkevésbé sem irodalomimmanens – társadalom- és kultúrpolitikai szempontoknak. Ezen szempontok mögött többnyire olyan területi megfontolások húzódnak, melyek erőteljesen rányomták bélyegüket a tárgyalt irodalom megnevezésére. A megnevezés fontossága és szempontjai mellett arra is érdemes figyelmeztetni, hogy erről az irodalomról/irodalmakról szóló diskurzus(ok) esetén olyan narratív stratégiákkal szembesülhetünk, melyek egyfelől az elnevezés megváltozásához is vezethettek, másfelől sohasem zárható ki a regionalitás szempontja – még akkor sem, ha a különböző és a diskurzust irányítani vágyó megszólalások szándékukat tekintve erősen eltérnek egymástól. Vincze tanulmánya e képződmény kialakulását járja körül, és a fentiekre való tekintettel

elkerülhetetlennek látszanak bizonyos társadalomtörténeti és -politikai fejtegetések, melyek feltérképezése és értelmezése jelenti a szöveg központi témáját.

Az erdélyi szász és a bánáti sváb elnevezéseket elsősorban egyes népcsoportokra alkalmazták, melyek a huszadik század második felében jelentős változáson esettek át. A társadalompolitikai változások kihatással voltak az irodalmi elnevezésekre is, és a tanulmány azt mutatja be, hogy az egyes – kisebbségi/nemzetiségi – népcsoportokkal szembeni előítéletek miként hatottak az irodalomtörténeti fogalmakra. A szocialista társadalom és a diktatúra képződménye – „romániai német irodalom” – egyfelől lehetőséget biztosított a német ajkú közösségek „egyenlővé” tételéhez, másfelől viszont a fogalom megőrződött, s a későbbiekben – a rendszer bukása után – is a germanisztika egyik alapfogalma maradt. Mindenképpen megfontolandó azonban, hogy a német irodalomtudomány miként tette e képződményt az irodalomtörténet részévé, ezzel mintegy kiiktatva a jelenben ható elkülönítő jellegét.

5. Scheibner Tamás Forbáth Imre kapcsán a desztalinizáció kérdéskörét tárgyalja dolgozatában.

A kommunizmus történetének tárgyalásakor, legyen bár szó szaktudományos munkáról vagy egyszerű publicisztikáról, gyakran kerül elő a „desztalinizáció” fogalma, mely azt a határozott politikai irányváltást hivatott jelölni, melyet a Szovjetunió Kommunista Pártjának 1956 februárjában lezajlott XX. Kongresszusa tett szélesebb körben ismertté, és melynek előzményét szokás a malenkovi „új vonal” politikájában felfedezni. A szemléletes, ugyanakkor meglehetősen tág megnevezés, mely természetesen kommunista találmány, az Egyesült Államoktól kezdve Kelet-Európáig vagy Kínáig mindenütt közkeletűvé vált, máig használatos a korszak jellemzésére, és nem meglepő, hogy az ötvenes–hatvanas évek magyar kultúrájáról szóló elbeszéléseknek is egyik kulcsfogalma. Ennek tükrében meglepő, hogy magára a fogalomra aránylag kevés figyelem irányult, noha használata számos kérdést vet fel.

A desztalinizáció terminus ugyanis félrevezető módon azt a képzetet kelti, hogy egy egységes folyamatot jelöl, melynek az értelmezési folyamat során bizonyára jól azonosítható főbb ágensei és világosan meghatározható céljai vannak. Ez a kép azonban, úgy vélem, túlságosan leegyszerűsítő. Az alábbiakban következő, esettanulmányból vett ízelítő azt igyekszik megmutatni, hogy a desztalinizáció különféle opciói nem voltak feltétlenül kompatibilisek egymással, és ami az egyik nézőpontból desztalinizációnak tűnt, az egy másiktól egy ezzel éppen ellentétes irányú folyamatnak látszott, és fordítva, vagyis a desztalinizáció különféle változatai nemritkán egymással ellentétébe kerültek. Minden

bonyolultsága ellenére különösen látványos ez a kisebbségi magyar diskurzusok esetében, melyek közül ezúttal a csehszlovákiaira fogok összpontosítani. Forbáth Imre kommunista avantgárd költő recepciójának vizsgálata ugyanis lehetőséget teremt arra, hogy a desztalinizációk egy lehetséges konfliktusát bemutassuk.

Az 1960-as évek közepén Forbáth Imrét a legjelentősebb csehszlovákiai magyar költők között emlegették: a két világháború közti irodalommal foglalkozó monográfiák és tanulmányok előkelő helyen és tejedelemben szóltak róla, kisdobosok és szocialista ifjúsági önképzőkörök példaképe volt. Jóllehet, ekkor már nem írt verseket, életművét – ha nem is a teljesség igényével – számon tartották, nemcsak Csehszlovákiában, hanem Magyarországon is. Ez az állapot azonban átmenetinek bizonyult: noha a föderációban csak a rendszerváltozással szűnt meg az érdeklődés Forbáth iránt, Magyarországon a hetvenes évek közepétől már egyre ritkábban bukkant fel a neve. A rendszerváltozás végül jószereivel száműzte a kánonból, életműkiadása az 1989-ben megjelent egyetlen kötettel megszakadt, a legutolsó cikket 1991-ben írta róla Fried István, s őt is inkább Forbáth sajátos életútja, recepciója mintsem költészete érdekelte.

A csehszlovákiai kultúrpolitika terét a hatvanas években a magyarországinál is bonyolultabb viszonyrendszerek határozták meg: nem elég, hogy finoman szólva csehek és szlovákok együttműködése sem volt konfliktusmentes, külön problémát jelentett a magyar kisebbséghez való viszony kialakítása, melyet egyaránt befolyásolt a(z) eleve megosztott) kisebbségi önértékelvényesítésen kívül a két államalkotó nemzet politikusainak kultúrdiplomáciai manőverei és a magyarországi befolyásgyakorlás igénye. Ezzel együtt a hatvanas években az „enyhülést” két jól érzékelhető változás jelezte: az avantgárd rehabilitációjának hatvanas évekbeli megindulása, illetve ugyanebben az időben a nemzeti jellegről szóló viták sokszor csak burkolt megjelenése. Elsősorban az 1962-es liblicei konferencia nyomán a cseh nemzeti kánon átformálására tett kísérletek kulcsfigurájává az a Kafka vált, aki egyszerre volt tekinthető prágai német („osztrák”), cseh és zsidó szerzőnek, lehetővé téve így, hogy többféle értelmezői közösség is sajátjának tekinthesse.

A desztalinizáció említett két változata könnyen előtérbe tolhatták volna Forbáth életművét is, csak hogy e két opció estében kioltotta egymást. A műveiben a „polgári” világot ábrázoló modern szerző, aki identitását tekintve is több kötődésű – egyszerre magyar, zsidó és csehszlovák – Forbáthból ugyanis a diszkurzusban betöltött funkcióját (és természetesen nem írásmódját vagy műveinek színvonalát) tekintve egyfajta „magyar Kafka” is válhatott volna. Történt is kísérlet arra, hogy beépítsék a magyarországi magyar irodalom kánonába, elsősorban Pándi Pál elsüllyedt irodalom-koncepciójának megjelenésekor, mely megpróbálta

felkutatni a múlt és a jelen szocialista világnézetű szerzőit, és mint az irodalmi progresszió letéteményeseit felkutatni őket, de ez végül nem járt tartós sikerrel. Forbáth ugyan ekkor már nem írt verseket, elméleti műveiben azonban síkra szállt a modernizmus mellett, s ez a hatvanas években sok hithű kommunista számára elfogadhatatlan volt. Ugyanakkor politikai meggyőződése szemernyit sem változott az évek során, mindvégig sztálinista maradt, így a kánon megreformálói között sem volt szalonképes. Ráadásul Forbáth nyíltan kritizálta a „haladó hagyományok” magyar szocialisták által megfogalmazott koncepcióját, mivel nézete szerint olyanokat is „haladóként” tüntetett fel, akik legfeljebb egy-egy antifasiszta verset írtak (pl. Győry Dezsőt említi).

A csehszlovák kultúrpolitika pedig, noha a hatvanas évek elején már díjakkal jutalmazták és cseh fordításkötet is megjelent tőle, azért idegenkedett Forbáth-tól, mert hiába szerzett jelentősnek tekintett érdemeket a csehszlovák kommunista párt szervezésében a háború után, egyrészt túlságosan jó viszonyt ápolt a későn rehabilitált szlovák nemzeti érzelmű kommunistákkal (Clementissel és kivált Novomesky-vel), másrészt sógora a Slansky-perben volt érintett, ami őt is nemkívánatos személlyé avatta. A magyar kisebbségi közegben is felemás volt a megítélése, mert hiába volt jó politikai viszonyban a szlovákiai magyar politikai elit öskommunista tagjaival (még Fábry-val való korábban konfliktusos viszonya is rendeződött élete vége felé), és hiába tekintette az újonnan fellépő költőnemzedék (Tózsér, Cselényi) egy folytatandó avantgárd hagyomány letéteményesének (és tekintik megnyilatkozásaikban még ma is annak), éppen Tózsér Árpád írt olyan kritikus hangvételű, nagy port felverő cikket Forbáthról 1964-ben, feltehetően egyszerre nemzedéki és világnézeti okokból, mely Forbáth költészetének „magyarságát” vonta kétségbe. Ennek előzménye éppen egy olyan szöveg, Novomesky írása a költőről, melyben Forbáth költészetét pontosan a karkai rekanonizációs retorikát követve próbálja meg beleírni az egyetemes költészetbe, Forbáth kozmopolitizmusát hangsúlyozva. Csakhogy Novomesky és Clementis rehabilitációjukat követően épp arra törekedtek többek között, hogy a magyar kulturális hagyományok ápolását minden eszközzel megnehezítsék, így az ő pártfogásuk rossz ajánlólevélnek bizonyult. Tózsér cikke az egyik első csehszlovákiai magyar nyelvű nyilvánosságban megjelenő cikk volt, amely a nemzeti jelleget tematizálta, és ennek alapján vont le esztétikai következtetéseket, mely diskurzus Csehszlovákiában majd elsősorban Vladimir Minác 1965-ös könyve után kap életre.

A nemzeti jellegről és a nemzeti különbségeknek a művészetekben való megmutatkozásáról való nyílt beszéd sokak számára a desztalinizáció egyik aspektusát jelentette a hatvanas években, mások számára az avantgárd felértékelése jelentette ugyanezt,

de a kettő együttes megjelenése, mint a Forbáth-recepciótörténet mutatja, ahhoz is vezethetett, hogy az avantgárd rehabilitációjáért küzdők épp a desztalinizáció ellenfeleiként is feltűnhettek azok szemében, akik a nemzeti jellegek hangsúlyozását tartották fontosabbnak, míg az avantgárd hívei számára a művészetekben a nemzetit felmutatni kívánók épp a desztalinizáció kerékkötőiként is feltűnhettek.

Melléklet (a konferencia részletes programja és szinopszisa)

Nemzeti művelődés – egységesülő világ

1. nap, 2007. november 30. (péntek), Országos Széchényi Könyvtár (Budavári Palota F. Épület) – plenáris ülés kb. 20 perces előadásokkal

10:15 A konferenciát megnyitja Szegedy-Maszák Mihály

10:30 **Első szekció** (elnök: Hózsá Éva)

Vallások és az egységesülés

Kiss Ulrich: Missio possible – egy lehetetlen világban? Misszió, globalizáció és egyebek

Feldmájer Péter: Kaddis, a héberek arámi nyelvű imája, avagy megváltoztatta-e a globalizáció a zsidóság lényegét?

Zsengellér József: Egyházpolitika – egyház és politika

11:30 vita

12:00 ebédszünet

13:00: *Nemzeti művelődések az egységesülő világban* (könyvbemutató – Pléh Csaba)

13:15 **Második szekció** (elnök: S. Varga Pál)

Információáramlás és egységesülés.

Horváth Iván: Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék

A kommunikáció és műfajai.

Debreczeni Attila: Kazinczy, a nyilvánosság és 1790

Pléh Csaba: A nyelvi relativizmus mai állása

Divat és eredetiség

Hadas Miklós: Divat és eredetiség?

14:35 vita

14:55 kávészünet

15:10 **Harmadik szekció** (elnök: Szegedy-Maszák Mihály)

A nemzet politikai ideológiái

S. Varga Pál: Nyelvében él a nemzet? A 18–19. századi nyelvnemzet-koncepciók néhány tanulsága

Nemzeti egységesülés és kisebbségek

Hózsza Éva: Meghasadottság, eltolódás, vajdasági irodalom?

Új/régi Európa

Gergely András: Régi nemzetek, új Európa

Új identitáspolitika

Gróh Gáspár: Új identitáspolitika?

16:35 vita

16:55 kávészünet

17:10 **Negyedik szekció** (elnök: Pléh Csaba)

A különböző művészeti ágak és az egységesülés

Szegedy-Maszák Mihály: Nemzeti és/vagy európai művészet?

A fordítás

Györffy Miklós: Saját nyelv és idegen nyelv, nemzeti nyelv és globális nyelv – tegnap és ma

Könyv vs. digitális kultúra

György Péter: Az elveszett nyelv – szövegek és képek a nyelvről. Két példa: Sebald és Zenib Sedira

18:15 vita

vacsora

2. nap, 2007. december 1., ELTE (Múzeum krt. 4/A), egymással részben párhuzamosan futó műhelyek az előző napi témákkal, az előző napi főelőadók elnökletével, és legalább két referátummal

10:00	<i>Vallások és az egységesülés (3)</i> Elnök: Zsengellér József Referátumot tart: Karasszon István, Peremiczky Szilvia, Szilágyi Márton	<i>Nemzeti egységesülés és kisebbségek (2)</i> Elnök: Hózsza Éva Referátumot tart: Boka László, Vincze Ferenc, Scheibner Tamás	<i>Divat és eredetiség (2)</i> Elnök: Hadas Miklós Referátumot tart: Bengi László, Zákány Tóth Péter
11:15	<i>A nemzet politikai</i>	<i>A fordítás I. (2)</i>	<i>A kommunikáció és</i>

	<i>ideológiái (2)</i> Elnök: S. Varga Pál Referátumot tart: Hites Sándor, Óze Sándor	Elnök: Györffy Miklós Referátumot tart: Hajdu Péter, Jeney Éva	<i>műfajai (2)</i> Elnök: Debreczeni Attila Referátumot tart: Fórizs Gergely, Domokos Mariann
12:15	ebédszünet		
13:15	<i>Új/régi Európa (2)</i> Elnök: Gergely András Referátumot tart: Németh Bence, Kiss Álmos Péter	<i>A fordítás II. (2)</i> Elnök: Györffy Miklós Referátumot tart: Józán Ildikó, Sohár Anikó	<i>Információáramlás és egységesülés (2)</i> Elnök: Horváth Iván Referátumot tart: Bodoky Tamás, Szentpéteri Márton
14:15	<i>Új identitáspolitika (3)</i> Elnök: Gróh Gáspár Referátumot tart: Bodor Péter, Kiss Paszkál, Zsadányi Edit	<i>A különböző művészeti ágak és az egységesülés (3)</i> Elnök: Szegedy-Maszák Mihály Referátumot tart: Kékesi Zoltán, Müllner András, Varga Tünde, Zákány Tóth Péter	<i>Könyv vs. digitális kultúra (2)</i> Elnök: György Péter Referátumot tart: Bónus Tibor, Oláh Szabolcs

A referátumok címe:

Nemzeti egységesülés és kisebbség (kolonializáció)

Scheibner Tamás: Nemzeti jelleg és avantgárd: a Forbáth-vita

Vincze Ferenc: Az erdélyi szász, bánáti sváb és a romániai német irodalom: Az egységesülés lehetősége egy kommunista képződményben

Boka László: „Érték-központú nemzettudat”?!

Dívat és eredetiség (a test és az egészség kulturális politikája, a divat etikája, a reklámok)

Bengi László: A divat önkényuralma és az önkényuralom divatja tudományban és művészetben

Zákány Tóth Péter: Dívat és eredetiség

A fordítás (a fordítás mint kulturális praxis, a latinitás, anglicizmus és germanizmus; egyetemes nyelv)

Hajdu Péter: Impurizmus

Jeney Éva: Romániai magyar irodalom

Józán Ildikó: "Drága, szent, szívünkhöz forrott, vérünkbe átment". Nemzet - hű - fordítás

Sohár Anikó: Miként vélekedünk a fordításról és ennek folyamányai

A kommunikáció és műfajai (az episztola-műfaj és az email, a napló és a blog, a nyilvánosság)

Fórizs Gergely: Az episztola mint a képzés műfaja Berzsenyinél

Domokos Mariann: Szempontok az sms-szövegek folklorisztikai vizsgálatához

Információáramlás és egységesülés (könyv, folyóirat, mozi, televízió, internet)

Szentpéteri Márton: Egyetemes reformáció, egyetemes kommunikáció

Bodoky Tamás: Nincs tévém, nem olvasok újságot

A nemzet politikai ideológiái (kultúrpolitika és intézményei, identitáspolitika, történelemtudomány, irodalomtörténet, digitális nemzeti kultúra – nemzeti digitális kultúra)

Hites Sándor: "hanem lesz" A jövő mint valós idő a nemzet politikai ideológiáiban

Öze Sándor: Gondolkodás az újkorban és a magyar nemzeti ideológiák

A különböző művészeti ágak és az egységesülés (nemzeti művészet és európai művészet; az intermedialitás egykor és ma; szó – zene – képzőművészet – színház – mozgóképfilm viszonya)

Varga Tünde: Határátlépők: médiaművészet és tömegkultúra

Kékesi Zoltán: A popkultúra 'pátoszformái' - Németh Hajnal újabb videóiról

Müllner András: Egy 1984-es avantgárd kiállítás országimázsai. Magyarország a tiéd lehet!

Zákány Tóth Péter: A Jókai írógép

Könyv vs. digitális kultúra (a mű és szerző határai egykor és a digitális kultúrában; az olvasás technológiája és változásai)

Bónus Tibor: Szerző-funkció – végtelen keret. Proust

Oláh Szabolcs: A vitahelyzet megalkotása. Mediális technológiák 1578-ból és 2006-ból

Vallások és az egységesülés (a vallási unió problémája, a történelmi egyházak és a digitális kultúra)

Peremiczky Szilvia: A zsidó-keresztény Európa és a multikulturalizmus

Szilágyi Márton: Felekezetiesség, mentalitás és irodalom összefüggései a 18-19. században

Karasszon István: A református egyház demokratikus tradíciója

Új/régi Európa (a nemzetek és Európa viszonya)

Németh Bence: A 20. századi Európa a 21. századi kihívások szorításában

Kiss Álmos Péter: Biztonsági kihívások és veszélyek az új Európában

Új identitáspolitika

Kiss Paszkál: Nemzeti identitás: megélt valóság és/vagy politikai konstrukció?

Bodor Péter: Identitás és hétköznapi diskurzus

Zsadányi Edit: A test/identitás határán: „tetvek”, „férgék”, sorstalanok

A KONFERENCIÁN ELHANGZÓ ELŐADÁSOK, REFERÁTUMOK

(Az előadók ábécésorrendjében)

BENGI LÁSZLÓ: A DIVAT ÖNKÉNYURALMA ÉS AZ ÖNKÉNYURALOM DIVATJA TUDOMÁNYBAN ÉS MŰVÉSZETBEN

A korreferátum kiindulópontja az a kérdés, hogy a világháló létrejötte, illetve elterjedése mennyiben befolyásolta a szövegről kialakított fogalmat, illetve a szövegekhez kapcsolódó tudás szerveződési módjait. Ennek kapcsán mérlegeli a változás föltevésében meghúzódó fogalmi előföltevéseket, néhány gondolatot fogalmaz meg a hírközegek közti átalakítások és közvetítés természetéről, valamint megfontolja, hogy a világháló mennyiben tekinthető divatjelenségnek, és mennyiben mutat túl ezeken a sajátosságokon. Utóbbi kapcsán fölveti az új hírközegnek és az egységesülés kérdésének kapcsolatát, érintve a tudományos intézményrendszer utóbbi időben tapasztalható módosulásának tágabb kihatási lehetőségeit, esélyeit is.

Bodoky Tamás: Nincs tévém, nem olvasok újságot

Míg az összes internetezőre reprezentatív hazai és nemzetközi felmérések szerint az internet hír- és információforrásként csak a második helyen áll az internetet használók és nem használók között is vezető televízió mögött, létezik a hírfogyasztóknak egy olyan szegmense, amelyben az online hír- és médiafogyasztás a hagyományos csatornák (a televízió, a rádió, a nyomtatott sajtó) rovására növekszik, és a televíziót is megelőzi. A hagyományos médiumok elutasítása tekintetében az internetezéssel töltött idő a legfontosabb magyarázó tényező: az online hírfogyasztók az átlagnál sokkal többet interneteznek, érzelmileg is intenzívebben és pozitívabban viszonyulnak az internethez, mint a többi vizsgált médiumhoz. Médiamixüket az internet dominálja, az online médiafogyasztás az offline rovására növekszik körükben, és ez fokozottan igaz a hírfogyasztásra. A szociodemográfiai háttérrel vizsgálva azt találtuk, hogy a „csak online” hírfogyasztás gyakoribb a fiatalok, a férfiak, a diplomások és a fővárosiak között, ám a szegmens létszámát vagy számarányát a rendelkezésre álló adatok alapján egyelőre nem becsülhetjük meg.

BODOR PÉTER: IDENTITÁS ÉS HÉTKÖZNAPI DISKURZUS

Az előadásban egy nemzetközi konzorciumban zajló kutatás magyarországi eredményeinek egy részéről kívánunk beszélni. A kutatás során az identitás kérdéseit elemezzük, s egyebek mellett hétköznapi diskurzusokkal, pontosabban fókusz csoportban elhangzott „félleg-hétköznapi” beszélgetésekkel foglalkozunk. Arról szeretnénk többet megtudni, hogy miként gondolkodnak, illetve beszélnek az emberek Magyarországról és Európáról, és ők maguk hogyan viszonyulnak e fogalmakhoz, illetve entitásokhoz. Elemzésünk tehát hétköznapi magyar emberek nemzeti, etnikai és európai identitásának diskurzív konstrukcióira irányul.

Bemutatjuk, hogy miközben a résztvevők Magyarországot és Európát jellemezték, több alkalommal is felbukkant egy attribútum, a lelki patológiát jelző „schizofrénia” terminus, s közelebbről is szemügyre vesszük a diskurzusok vonatkozó részleteit. Az elemzés egyik módja a „diskurzus, mint reprezentáció” felfogást követi – ezt tematikus, illetve kategóriák alapján történő elemzésnek nevezzük. Megjegyezzük továbbá, hogy a vonatkozó kategória aktuális használataiban részben más diskurzusokból erednek, „intertextuálisak”. Másfelől elemezzük azt is, hogy e tulajdonság, azaz a „schizofrénia” Magyarországnak és Európának tulajdonítását a résztvevők egy-egy diskurzus során milyen módon konstruálták meg. Ennek révén képet nyerhetünk arról, hogy a beszélők maguk miként viszonyulnak mondandójukhoz; ez a viszony, értelmezésünk szerint, a beszélő diskurzív módon megvalósított identitását jelzi.

BOKA LÁSZLÓ: „ÉRTÉK-KÖZPONTÚ NEMZETTUDAT”?!

Előadásom a sajátosság és egyetemesség, a lokális és globális értékek pártállami struktúrák közt alakuló értéklátásainak kényszerű és/vagy szükségszerű irodalomtörténeti homogenitására illetve heterogenitására kíván reflektálni, s a kisebbségi, nemzeti és világirodalmi felosztások

irodalomtörténeti előzményeiből, különböző polémiák (pl. Csipkerózsika-vita, Nemzet-vita, Irodalmi önszemléleti vita, stb.) történelmi távlatából kísérli meg a hetvenes és nyolcvanas évtizedek erdélyi illetve magyarországi felvetéseinek, következtetéseinek és csapdahelyzeteik tapasztalatainak ismertetését.

Debreczeni Attila: Kazinczy, a nyilvánosság és 1790

Az 1790-es év felfokozott hangulata és pergő politikai eseménysora helyzetbe hozta az éppen formálódóban lévő nyilvánosság fórumait, különleges jelentőséggel ruházva fel ezeket. Ebben a térben működött Kazinczy, aki mind levelezésével, mind szerkesztői tevékenységével sajátos arculatot formált meg. A jelen előadás egy példán keresztül ezt a szerepét kívánja megvilágítani, különös tekintettel az ugyancsak éppen formálódóban lévő nemzetfogalom sajátosan ellentmondásos szerkezetére, civilizáció és kulturális idegenség egyidejű jelenlétére.

DOMOKOS MARIANN: SZEMPONTOK AZ SMS-SZÖVEGEK FOLKLORISZTIKAI VIZSGÁLTÁHOZ

A globalizáció társadalmi, gazdasági és kulturális szempontból számtalan bonyolult kérdést vet fel, elméleti-metodológiai kihívást jelentve ezzel a társadalomtudományok számára. Az információs társadalomban jelentkező jelenkori társadalmi változások a folklorisztika számára sem megkerülhető, minőségileg új problémákat és kérdéseket rejtenek magukban. A 21. századi kommunikáció új útjainak (internet/e-mail, mobiltelefon/sms) kutatása mára szinte önálló diszciplínává vált. A főként nyelvészeti, kommunikációelméleti, politológiai, szociológiai, pszichológiai és filozófiai diskurzusokban, felismerve saját tudományszakjaik relevanciáját, már régóta termékeny kutatások bontakoztak ki a mobil információs társadalom új jelenségeinek és folyamatainak, tendenciáinak elemzéséről. Jelen előadás a problémakör folklorisztikai értékeléséhez kíván szempontokat nyújtani, összegezve az eddigi eredményeket és vázolvva a további kutatási lehetőségeket.

FELDMÁJER PÉTER: KADDIS, A HÉBEREK ARÁMI NYELVŰ IMÁJA, AVAGY MEGVÁLTOZTATTA-E A GLOBALIZÁCIÓ A ZSIDÓSÁG LÉNYEGÉT?

A vallásos zsidók leggyakrabban mondott imája a Kaddis, mert hétköznapokon háromszor, ünnepnapokon négyszer-öttször kell imádkozni, és minden imádkozásban több alkalommal kell elmondani ezt a szent szöveget. A zsidók nyelve és elnevezése is a héber, bár a Tóra amikor róluk beszél, Izrael fiaiként, Ábrahám gyermekeiként említi őket, de az idegenek, az egyiptomiak, és többi környező nép hébernek - ivrinek- nevezi őket, és a zsidó hagyomány a hébert szent nyelvnek tekinti, egyrészt annak, amelyet a Bábel-i idők előtt egységes nyelvként beszéltek az emberek, másrészt ezen a nyelven kapta meg az Örökkévalótól Mózes Színáj hegyén a Törvényeket. Mégis a Káddist nem ezen, hanem arámi nyelven írták és mondják évezredek óta, az ókori 'globalizáció' hatásaként, pont úgy mint a Kol Nidré-t, amelyet évente egyszer Jom Kippur előestéjén mondanak a közösség előtt, és minden zsidó, aki bármilyen közösséget is érez a vallással, ekkor ott van a zsinagógában. Az ókorban, a középkorban is az akkor ismert világ minden kulturájára nagy hatással volt a hatalom, a centrum, de ez a régi 'globalizáció' nem érintette a zsidóság lényegét, vajon a XXI. században hova jutott ez a folyamat?

Fórizs Gergely: Az episztola mint a képzés műfaja Berzsenyinél

Berzsenyi Dániel – mint arról elméleti művei tanúskodnak – az emberiség s benne a nemzet művelődését képzési folyamatként, vagyis egy öntudatlanul és eleve meglévő benső lényeg kifejtéseként érti. Olyan tudatosodási folyamatról van szó, amely egyéni és közösségi szinten egyaránt végbemegy, s amelynek egyes fokozataihoz odarendelhetők a különböző irodalmi műfajok. Jelen előadás azt vizsgálja, hogy Berzsenyi antirecenziói e kereten belül miként értelmezik az episztola műfaját, illetve, hogy a képzés sémájának figyelembe vétele milyen következményekkel jár a *Versek* Negyedik könyvében található episztolák értelmezésére nézve.

Gergely András: Régi nemzetek – új Európa

Bár kétségtelen, hogy a 21. századra Európában létrejött egy nemzetekfeletti képződmény, az EU, és megerősödtek a nemzetek *alatti* régiók – az új szerkezeten belül a nemzetek léte, ereje, virulenciája

tagadhatatlan. Fontos tényezője ennek látszólag a nyelv (de lehet, hogy a mélyebben rejlő kultúra): az egynyelvű (vagy majdnem egynyelvű) nemzetállamok csak 1945 után jöttek létre Közép- és Kelet-Európában (csehek, lengyelek, a régi Jugoszlávia nemzetállamai). A kétnyelvű Belgium, Ukrajna, Moldova bomlásünetei, a balti államok belső feszültségei ugyancsak a nyelvi egység, a nyelvi kohézió fontosságára utalnak. Másfelől a regionális szerveződések megerősödése révén a régi, homogénnek látszó nemzetállamok is újra strukturálódnak: Nagy Britannia, Spanyolország. – Európa tehát most lett igazán nemzetállami. Új elemei viszont: nincs, nem szükséges ellenségkép. Az egyéni kötődések lazábbak, de nem alakulnak ki kettős identitások. A nemzeti-nemzetállami ellentétek kiegyenlítődései mechanizmusai végtelenül finomodtak, a nemzeti ellentétek manifeszt megjelenését már-már diszfunkcionálisnak tekintik. A nemzetek száma jószerevével változatlan: az utóbbi száz évben csak az osztrák nemzet jött létre, és sikertelennek bizonyult a 'csehszlovák', 'jugoszláv' nemzetteremtő kísérlet. Az összkép a nemzetek rendkívüli stabilitását mutatja; az osztrák siker, a csehszlovák és a jugoszláv sikertelenség pedig egyaránt azt, hogy a kultúra, a művelődés még a nyelvnél (közeli nyelvrokonságnál) is fontosabb mélyben rejlő alapzata a nemzeti fejlődésnek.

GRÓH GÁSPÁR: ÚJ IDENTITÁSPOLITIKA?

A magyar nemzet életében a 20. század történelme egyik legkeserveesebb korszaka volt. Nemcsak közvetlen veszteségei (két világháború, Trianon, diktatúrák pusztítása), hanem mentális megroppanása, az önmagába vetett hit zavarai okán is. Identitástudata részben megrekedt a századelején aranykornak vélt időszak fogalmai közt, részben a megpróbáltatások nyomán alapjává a sérelmek váltak, részben fölalta azonosságtudatát. Meggyőződésem szerint minden nemzet létezésében az egyetemes emberiség számára is fontos értékek keletkeznek, őrződnek, működnek, gyarapodnak; az emberiség fennmaradásához az is kell, hogy sokszínűségét megőrizze, ehhez mi, magyarok is kellünk. A magyarnak maradáshoz azonban nemcsak a nemzeti identitástudat erősítésére, hanem a világban az elmúlt évszázadban végbement változások tudomásulvételére, és az azokhoz való alkalmazkodásra is szükség van. Írásom az e kérdéskörrel való szembenézés jegyében kíván fölvetni néhány, reményeim szerint fontos szempontot.

GYÖRFFY MIKLÓS: SAJÁT NYELV ÉS IDEGEN NYELV, NEMZETI NYELV ÉS GLOBÁLIS NYELV – TEGNAP ÉS MA

Az előadás a nyelvi és kulturális Saját és Idegen kultúratudományos fogalmainak segítségével az anyanyelvi-nemzeti kultúra és az idegen nyelvi és kulturális befolyás folyamatos egymásra hatását vizsgálja, történeti távlatban, különös tekintettel a magyarországi folyamatokra. Az anyanyelvet viszonylagos állandónak tekintő, az idegen hatásokat a változások forrásának, a kettő egymásra hatását fordításnak a kulturális transzfer értelmében. Konklúziója, hogy a magyar irodalmi nyelv kanonikus formája egyfajta kulturális ideáltípust teremtett ugyan, és az jelentős teljesítménynek tekinthető, a magas kultúra szintjén egyben mégis gátja lehet az elkerülhetetlen nyelvi-kulturális változásoknak. A tágabb értelemben vett fordítás jövője az idegen hatások befogadásának és a saját nyelvi-kulturális identitás folyamatos újraterejtésének szerencsés arányától függ.

HADAS MIKLÓS: DIVAT ÉS EREDETISÉG? A MODERN TEST KONSTRUKCIÓJÁTÓL A KÉSŐ-MODERN TEST DEKONSTRUKCIÓJÁIG

Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy – zömmel magyar példák alapján – rámutassak a modernitás és a későmodernitás globalizálódó test(de)konstrukciós praxisának alapjául szolgáló ideológiák/diskurzusok néhány sajátosságára. Vagyis egyrészt a 19. század első felében kialakuló nemesi és polgári testhasználati formák, másrészt az ezredforduló környékén intézményesülő testpraxis legitimitációját szolgáló elképzelések közös és eltérő vonásait fogom előtérbe állítani. Hangsúlyozni kívánom a globális diskurzusok (ideológiák/referenciák) lokális újrakisajátítási mechanizmusainak jelentőségét, és e kontextusban szeretném értelmezni a szellemi divatok ambivalens szerepét.

Hajdu Péter: Impurizmus

Az átvételek, tükörfordítások, szolöcizmusok, barbarizmusok természetes velejárói a nyelv életének, tulajdonképpen pozitívan is értékelhetjük mindezt a nyelv gazdagodásaként. Mivel nagyon kevés nyelv, nagyon kivételes esetben tud huzamosabb ideig önállóan, külső hatásoktól mentesen létezni, a

szabály mindig is a nyelvek együttélése volt. A globalizáció legfeljebb abban a tekintetben jelent újat, hogy a nyelvi érintkezéshez nem kell fizikai közelség. A purista tendenciák inkább egy-egy nyelv speciális változataira, többé-kevésbé ideologikus diskurzusaira lehetnek jellemzőek.

HITES SÁNDOR: „HANEM LESZ”. A JÖVŐ MINT VALÓS IDŐ A NEMZET POLITIKAI IDEOLÓGIÁBAN

A referátum azt a kérdést igyekszik érdemleges módon felvetni, illetve valamelyest körüljárni, hogy a jövőről való megszólalás beszédaktusai (úgy mint prognózisok, jóslatok, előrejelzések, vágyak, félelmek, remények és tervek) miként alapozták meg vagy ásták alá – Széchenyi óta – a nemzetről mint közösségi projektről való gondolkodás irodalmi és politikai formáit.

Hóza Éva: Meghasadottság, eltolódás, vajdasági irodalom?

A dolgozat a jugoszláviai modellt, vagyis a testvériség–egység elvének bomlásával indít, a nemzeti identitás és művelődés problémáit azonban a huszadik század kilencvenes éveinek és a legújabb vajdasági magyar irodalom kapcsán vizsgálja. Az 1990-es évek veszélyhelyzetében a nemzeti identitás már nem politikai konstrukció, a viselt stigmák az irodalomban is helyet kapnak, a merőleges mozgások és áttűnések erősödnek, a szülőföld-mítoszok többféleképpen interpretálhatók. Az egységesülés kérdése a vajdasági irodalom szempontjából is többféle látásmódot eredményezett, a nemzeti művelődést érintő viták az elmúlt években kiéleződtek. Konkrét szövegek vonatkozásban merül fel az egyéni dominancia, a rögtönzés politika-kulturális problémája, valamint a szobor színe, a nemzet füle, az árulás mint befejezett tett, a tabuk és traumák dilemmája. A teoretikus áramlatok, a világháló és a vajdasági magyar kultúra viszonya, a perem fogalmának ironikus elmozdítása az egységesülés aktuális kérdéseit vetik fel.

JENEY ÉVA: ROMÁNIAI – MAGYAR – FORDÍTÁS

Erdélyben a fordítási irodalomnak gazdag múltja van. Simon Gergely, Rozsnyai Dávid, Melius Péter, Becskereki Szabó György, Török János, Apáczai, Szenczi Molnár, a legidősebb Szász Károly, Aranka György, Deáki Filep Sámuel, Gyulafehérvári Farkas Sándor folytatható névsora jelzi a fordítási irodalom gazdagságát. Ez a hagyomány mintha megtorpanna a romániai magyar irodalom korszakában. Miért? Megtorpan-e valóban? Köztudott, 1945 után a romániai magyar íróknak a kultúrpolitika előírta a román irodalom fordítását, s a háború után minden jelentős erdélyi magyar író fordított is Áprilytól Deák Tamáson, Franyó Zoltánon, Kiss Jenőn, Méliusz Józsefen át Szilágyi Domokosig, Csiki Lászlóig. Verték-e hidat vagy csak kiszolgálták az ideológiát? A kérdést nem csupán a román és a magyar irodalom, de a magyar és a magyar irodalom kapcsolatának függvényében is meg kell fogalmazni.

Józan Ildikó: „Drága, szent, szívünkhöz forrott, vérünkbe átment”. Nemzet – hű – fordítás

Az előadás azt vázolja fel, hogy a nemzeti identitás kérdése milyen összefüggésben áll a fordítói hűség fogalmával, illetve miként változik a fordítói gyakorlat a nemzeti ideológiák átalakulásával a 19-20. században.

KARASSZON ISTVÁN: A REFORMÁTUS EGYHÁZ DEMOKRATIKUS TRADÍCIÓJA

A demokrácia kérdése a református egyházban sem volt természetes dolog – és nem is magukra a reformátorokra megy vissza. Ugyan a kálvini rend közelebb áll a mai demokráciához, mint a lutheri (köztudottan Luther a német tartományi vezetőkre és a nemességre támaszkodott), Kálvin gondolkozásában viszont inkább a nem öröklésen, hanem teljesítményen nyugvó arisztokrácia játszott fő szerepet. Mégis a presbiteriális rendszer hódított teret a református egyházban. Minden presbitérium („egyháztanács”) felállítása kötelező lett minden egyes település református egyházában. A felnőtt egyháztagok választással delegálták a vezetőket (presbitereket) a vezető testületbe. Ez a testület a saját maga illetékességén belül a legfelsőbb legiszlatív testület, s csak törvényességi felügyelet gyakorolhat egyházi főhatóság fölötté (ti. ha jogsértést követne el, akkor megsemmisítheti döntését). – Ha figyelembe vesszük, hogy Magyarországon még 150 évvel ezelőtt is rendi diéta volt, tehát a társadalom nem képviseltethette magát teljes joggal az ország vezetésében, akkor kérdés, hogy a

református elv mennyiben befolyásolta Európában (és Magyarországon is) a modern parlamentarizmus kialakulását.

A másik kérdés a demokratikus parlamentarizmus. Itt is egy református elv áll a háttérben: a szubszidiaritás elve, ami az Európa Tanács vezető elve is egyben. Az elvet mindazáltal még a 16. század végén dolgozta ki az emdeni zsinat (Németország), amelyben kimondják az atyák, hogy minden kérdést a lehető legalacsonyabb szinten kell megoldani. Amennyiben egy kérdés nem oldható meg lokális szinten, akkor felsőbb szint csak olyan mértékig avatkozhat be, ameddig a lokális döntéshozatalt segíteni tudja – tehát nem felülről nyúl bele a döntésekbe, hanem csak szubszidiumot, segítséget nyújt.

Egy olyan társadalom-elméleti kritika lenne szükséges ma Magyarországon, amelyik az eredetek háttérén vizsgálná meg a mai törvényhozó és végrehajtó mechanizmust; úgy gondolom, hogy református közéleti személy ezt csak külön felkérésre készítené el, hiszen fölösleges kritikát gyakorolni (amit senki nem fogad meg) szükségtelen. Viszont ha ez megszületne, úgy bizonyosan segítené a mai magyar demokrácia további alakulását.

KISS ÁLMOS PÉTER: BIZTONSÁGI KIHÍVÁSOK ÉS VESZÉLYEK AZ ÚJ EURÓPÁBAN

A gazdasági-politikai integráció a sok lehetőség mellett kockázatot is rejt. A nemzetállami szuverenitás korlátozásával, nemzetek fölötti szuper-állam létrehozásával nem szűnik meg a fegyveres konfliktus veszélye. Ellenkezőleg – Európa közel 50 éves békés időszaka véget ért, és számolni kell mind Európán kívülről eredő, mind Európán belüli konfliktusokkal: 1. A nemzetállamok szerepének korlátozása csak a nyugat-európai politikai elitek programja. Az amerikai és balkáni államok, Oroszország, Kína, India a globalizációban pontosan nemzeti érdekeik érvényesítésének, nemzetközi befolyásuk növelésének lehetőségét látják. 2. A nacionalizmus térnyerésének egyik mozgató rugója pontosan az integráció: ahogy az EU az állami feladatok egyre nagyobb részét magára vállalja, a függetlenség egyre több előnnyel és egyre kisebb politikai, gazdasági és biztonsági kockázattal és felelősséggel jár. 3. A muszlimok integrálódása kudarcot vallott. A muszlim negyedekben a saría érvényesül a központi kormány törvényei helyett. Az európai kultúra, értékek, szabadságjogok és életforma e negyedeken kívül is állandó támadás alatt vannak. Politikai korrektség, multikulturalizmus és a politikai integráció szabályai következtében a támadásokat lehetetlen hárítani. 4. Az EU nemzetek fölötti szuper-állammá vált, mely szankcionálja az egyéni magatartást és személyes véleményt is. Létrejött egy nemzetek fölötti gondolat-rendőrség, mely pontosan azokra az európai értékekre jelenti a legnagyobb veszélyt, amelyeket védenie kellene.

A nemzetállam nem tökéletes intézmény, és a nacionalizmus nem egy hibáktól mentes ideológia, de Európa értékeit, hagyományait, kultúráját, életformáját – és igen, gazdagságát – csak egy erős és magabiztos szuverén nemzetállamokból álló szövetség tudja megvédeni.

KISS PASZKÁL: NEMZETI IDENTITÁS: MEGÉLT VALÓSÁG ÉS/VAGY POLITIKA KONSTRUKCIÓ?

Referátumomban felhívom a figyelmet a (szociál)pszichológiai nézőpontra a nemzettudat tudományos elemzésben. Kevés általános figyelemmel kísért elképzelés, magyarázó modell fogalmazódott meg ebből a szemszögből eddig az egyébként multidiszciplináris nemzetkutatásban, nacionalizmuskutatásban. Talán csak az előítéletek magyarázatában hallatszik messzebből is a (szociál)pszichológusok hangja. Félreértések is születhettek ebből a helyzetből, mint például a nemzet kortalanságát hirdető primordialista elképzelések pszichologizáló megalapozása. Igyekszem viszont azt is bemutatni, hogy a pszichológia „szubjektivizmusa” nem a nemzetképet is formáló konstrukciós folyamatok torzító erejének leleplezéséhez, elítéléséhez ad csupán eszközöket. Empirikus kutatási eredményeket is felhasználva érvelek amellett, hogy a saját és más nemzetek konstrukciója alkalmazkodik az adott történeti-társadalmi-politikai helyzethez, így ha nem is lesz abszolút értelemben igaz, de *realis* helyzetképhez és cselekvéshez vezethet. Röviden elemzem annak lehetőségét is, hogyan alakíthatja a személyes, de a csoporthelyzethez mégis köthető világnézet (akár a döntéshozóké, akár a közvéleményé) a nemzetközi kapcsolatokat.

MÜLLNER ANDRÁS: EGY 1984-ES AVANTGÁRD KIÁLLÍTÁS ORSZÁGIMÁZSAI (MAGYARORSZÁG A TIÉD LEHET!)

A konferenciára invitáló levél tanúsága szerint a nemzet kérdése központi kérdés a beszélgetésünkben. A kérdés megközelítéséhez a magam részéről egy olyan művészeti kontextust választok, amely többféle erő által átjárt, és talán nem tanulság nélkül való a felidézése: a Galántai György által 1984-ben szervezett (majd azonnal betiltott) kiállításról van szó, amely a „Magyarország a tiéd lehet!” címet viselte. Ez az esemény méltó az esemény névre, mert szimbólumok kisajátításán keresztül létrehozta azt a szituációt, amit Homi Bhabha a külsőre vonatkozó kérdés (historikus folyamat és térbeli határoltság) belső krízissé válásaként emleget (performatív narratíva és a nemzet disszeminációja).

NÉMETH BENCE: A 20. SZÁZADI EURÓPA A XXI. SZÁZADI KIHÍVÁSOK SZORÍTÁSÁBAN

Annak ellenére, hogy Európa a világ egyik legfejlettebb régiója, azzal kell szembesülnie, hogy világpolitikai jelentősége rohamosan csökken, valamint rengeteg belső problémával kell megküzdenie. Mindezek mellett a 20. század vége és a 21. század eleje teljesen új veszélyeket hozott felszínre, amelyekre Európa egyelőre nem tud hatékony válaszokat adni. Erre a problémára az Európai Unió további mélyítése kínálhat egyfajta megoldást, amivel az országok lehetőségei és képességei valóban összeadódhatnak. Ez a folyamat jelenleg megakadni látszik, és ez nagyban hátráltatja Európa kilátásait. Az előadás a biztonság komplex értelmezésén keresztül vizsgálja az Európát érintő folyamatokat, majd összehasonlítja ezeket a világ többi hatalmi központjában található jelenségekkel. Végül az Európa előtt álló lehetőségeket és a kihívásokra adható válaszokat vesszük górcső alá.

OLÁH SZABOLCS: A VITAHELYZET MEGALKOTÁSA (MEDIÁLIS TECHNOLÓGIÁK 1578-BÓL ÉS 2006-BÓL)

A referátum a közösségi identitás kiépülésének, a hatalomkiterjesztésnek és a közvélemény ellenőrzésének technológiáival foglalkozik 1) a nyomtatás korából vett hazai példán (Telegdi Miklós és Bornemisza Péter vitája a nagyszombati nyilvánosság ellenőrzéséért), illetve 2) az „öszödi beszéd” értelmezésének techno-mediális feltételrendszerét taglalva.

PEREMICZKY SZILVIA: A ZSIDÓ-KERESZTÉNY EURÓPA ÉS A MULTIKULTURALIZMUS

A zsidó-keresztény (és görög-római) alapok által formált Európában az állam és az egyház szétválasztása óta az identitást már elsősorban nem az egyén vallási hovatartozása, hanem a nemzethez, az államhoz fűződő lojalitása határozza meg. Az ezen az állammodellen és az egységesülő Európa „európaiság” modelljén alapuló multikulturalizmus lényege a törvényességet tiszteletben tartó, de teljes szabadsággal működő (vallási) közösségek toleráns egymás mellett élése. Azonban az európaiság eszméje nincs felkészülve olyan vallási közösségek integrálására, amelyek számára az államhoz való lojalitást felülírja a vallási közösség iránti engedelmesség, és az állam, illetve jelképei elleni támadás vallásos kötelesség. Ez az új kihívás, amely a nyugat-európai iszlám közösségek növekedésével vált sürgősen megoldandó problémává, felvetette a multikulturalizmus újragondolásának szükségességét is.

Szegedy-Maszák Mihály: Nemzeti és/vagy európai művészet?

A romantika a helyi színt (couleur locale) vélte a kultúra s a művészet (képzőművészet, zene, irodalom) zálogának. A XX. század már kétféle örökséget hagyott hátra. „Alkotó táj: miért maradunk vidéken?” Egy nagy hatású gondolkodó ezt a címet adta eszmefuttatásának, egy másik pedig azzal érvelt, hogy „a hagyomány nem tanulható meg, nem olyan szál, amelyet tetszés szerint föl lehet venni”. Másfelől egy költő a vidékiességet (provincializmust) tekintette fő ellenségnek, vagyis azt, hogy nem ismerjük „a saját falun, egyházközségen, nemzetén kívül élő emberek szokásait”. Nemzeti vagy európai művészet? A XXI. században e kérdésre már alighanem „sem..., sem...” a válasz. A gyarmatosítás utáni korban alighanem azt a fölismerést lehet érvényesnek elfogadni, hogy minden kultúra helyi jellegű és igencsak kockázatos rangsorolni őket.

Szentpéteri Márton: Egyetemes reformáció és egyetemes kommunikáció

Rövid hozzászólásomban a 17. század pánszofistáinak – jelesen is Johann Heinrich Alsted, Johann Heinrich Bisterfeld, Jan Amos Comenius illetve Samuel Hartlib – egyetemes reformációra irányuló törekvéseiről ejtek pár szót, egyebek mellett kommunikációtörténeti perspektívában. A többek között

Alsted és Bisterfeld mindent magába foglalni kész enciklopédiáiban, Comenius félben maradt *Consultatio catholica de emendatione rerum humanarum* jában vagy a Hartlib szervezte, az egész koraújkori világra kiterjedő levelezési rendszerben testet öltő egyetemes reformáció programjának vázlatos ismertetése után e program médiatörténeti szempontból különösen izgalmas összefüggéseit érintem majd. Így egyúttal rámutatok arra is, hogy milyen értelemben lehet koraújkori globalizációs folyamatokról beszélnünk, s mindez miben hasonlít, s miben tér el a globalitás kortárs tapasztalataitól. Rövid referátumom alkalmat ad arra is, hogy a jelenlévők figyelmét felhívjam egy a témában – Oxford, Prága és Budapest részvételével – szerveződő nemzetközi együttműködésre is.

SZILÁGYI MÁRTON: FELEKEZETISÉG, MENTALITÁS ÉS IRODALOM ÖSSZEFÜGGÉSEI A 18-19. SZÁZADBAN

Az előadás a 18-19. századi magyar irodalom jelenleg domináns és nagy hatású értelmezéseinek a vallás szerepéről kialakított álláspontjából kíván kiindulni, s ezeknek a tanulságait ütközteti olyan, a korszak irodalmában felbukkanó jelenségekkel, amelyek nem értelmezhetők kielégítően, ha eltekintünk a vallási hovatartozás mentalitást alakító hatásától.

ZÁKÁNY TÓTH PÉTER: DIVAT ÉS EREDETISÉG

A referátum a „fogyasztói kultúra” fejleményeit járja körül a diéta fogalmán keresztül. Az idézőjelet indokolja, hogy a fogyasztói kultúra értelmezésében nem csak a XX. vagy XXI. századi jelenségeket érinti csupán, amelyben nagy hangsúly kerül a külső megjelenés, a test megőrzésének főként a kultúra diskurzusai által létrehozott feltételeire, és amelyet különböző médiumok működésének köszönhetően sajtátíthatunk el. A XIX. századi médiafogyasztási technológiák éppúgy ezt írják elő befogadjuk számára a diéta gyakorlatán keresztül. A diéta ebben az értelemben egyszerre jelenti az egyén saját teste fölött elsajátított hatalmát (ami a diétetikában az ételeknek és italoknak az egészségre ható káros következményeit, valamint az élet „meghosszításának” feltételeit tárgyalja), és egyszerre a kulturális termékek elfogyasztásának gyakorlatát. Véleményem szerint ahogy a jelenkori reklámok által sugallt ideális test-kép is egyedül csak a kóros soványságban (anorexia nervosa) válik megragadhatóvá, ugyanúgy a XIX. század diétában tetten érhető aszketikus test-fogalma is elképzelhetetlen könyvek olvasása nélkül.

Zsadányi Edit: A test/identitás határán: „tetvek”, „férgék”, sorstalanok

Különböző csoportok és személyek elutasításának, elnyomásának fontos eljárása, hogy az elutasított csoportot dehumanizálják, állatokhoz, parazitákhoz, tetvekhez, férgékhez hasonlítják. Az is velejárója a kirekesztető nézeteknek, hogy az elutasított csoport identitása a testi jegyekre redukálódik. Kertész Imre *Sorstalanságában* és Polcz Elaine *Asszony a fronton* című regényében világosan követhetjük azt a folyamatot, ahogy az elnyomás megfosztja a személyes-kulturális identitástól az embert és pusztá testté változtatja, végül a test körvonalainak határát is átlépi. Azokat a kulcsfontosságú helyeket emelem ki mindkét regény testéből, amikor a behatolás megtörténik. Ezt a narratív határlépést Julia Kristeva *abjekt* kategóriájával közelítem meg. Értelmezésem szerint ezeken a helyeken a szubjektum beszélőpozíció átalakul abjektpozícióvá, a szöveg a humánperspektívát átlépve, az állati perspektívát mimikriként visszavetítve, az abjekt teréből szól.

Zsengellér József: Egyházpolitika – egyház és politika

Az Egyház küldetéséből adódóan a társadalomban folyamatosan nyilvános van jelen. Ez a jelenlét elkerülhetetlenül a napi politikával való konfrontálódást is jelenti. Az alkotmányában a keresztény értékeket meg sem nevező Európai Unió részeként, ugyanakkor a teljes vallásszabadság állapotában Magyarországon az egyház és állam különélése és konfrontációja nem csak a társadalom egészére általánosan van hatással, de az egyes ember számára is lelkiismereti konfliktusokat eredményez. Az állami akciók és reakciók, illetve az egyházi belső és külső kommunikációk sajátos példái alapján igen sajátosnak mondhatjuk a hazai helyzetet.